

שני פנים לתשובה ואולי יותר

מסכת יומא דף פו עמוד א – עמוד ב

אמר רבי חמא ברבי חנינא: גדולה תשובה שמביאה רפאות לעולם, שנאמר: "ארפא משובתם אוהבם נדבה" (הושע יד ה)... אמר רבי לוי: גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר: "שובה ישראל עד ה' אלהיך" (הושע יד ב)... אמר רבי יוחנן: גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה, שנאמר: "לאמר הן יִשְׁלַח אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִלְכָה מֵאִתּוֹ וְהִיָּתָה לְאִישׁ־אֲחֵר הַיָּשׁוּב אֵלֶיָּה עוֹד הָלוֹא חָנוּף תִּחַנֵּף הָאָרֶץ הַהִיא וְאֶת־זְנִית רְעִים רַבִּים וְשׁוֹב אֵלַי נְאֻם־ה' " (ירמיהו ג א).¹ ... אמר רבי יונתן: גדולה תשובה שמקרבת [שמביאה] את הגאולה, שנאמר: "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב" (ישעיהו נט כ). מה טעם ובא לציון גואל - משום דשבי פשע ביעקב. אמר ריש לקיש: גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות ... והאמר ריש לקיש: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות! ... לא קשיא; כאן - מאהבה, כאן - מיראה.² אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: גדולה תשובה שמארכת שנותיו של אדם, שנאמר: "ובשוב רשע מרשעתו הוא יחיה".³

פסיקתא דרב כהנא פיסקא כד – שובה

נמשלה תשובה בים - מה הים הזה לעולם פתוח, כך שערי תשובה לעולם פתוחים. ונמשלה תפילה במקוה, מה המקוה הזה פעמים פתוח פעמים נעול, כך שערי תפילה פעמים פתוחים פעמים נעולים. מה המקוה הזה אדם מבקש לטבול ומצא אביו או רבו שם ונתבייש והולך לו, אבל הים הזה, מפליג קימאה ויורד וטובל.⁴

מסכת ברכות דף לד עמוד ב

ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים – "עין לא ראתה אלהים זולתך".⁵ ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו: מקום שבעלי תשובה עומדין - צדיקים גמורים אינם עומדין, שנאמר: "שלום שלום לרחוק ולקרוב".⁶ לרחוק ברישא והדר לקרוב. ורבי יוחנן אמר לך: מאי רחוק - שהיה רחוק מדבר עבירה מעיקרא, ומאי קרוב - שהיה קרוב לדבר עבירה ונתרחק ממנו השתא.⁷

¹ בתורה יש איסור לאדם לחזור ולשאת את גרושתו אם בינתיים נשאה לאחר: "כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִסֹּר־לָא תִמְצָאֶנּוּן בְּעֵינָיו כִּי־מִצָּא בָּהּ עֵרֹת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר פְּרִיִתָתָהּ וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשָׁלַחָהּ מִבֵּיתוֹ: וְיִצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהִלְכָה וְהִיָּתָה לְאִישׁ־אֲחֵר ... לֹא־יִוָּכַל בְּעָלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שָׁלַחָהּ לְשׁוֹב לְקַחְתָּהּ הַלְוִית לֹא לְאִשָּׁה" (דברים כד ב-ד). אך הקב"ה, כביכול עובר על דין תורה, ומקבל את עם ישראל חזרה גם אחרי שהלכו ועבדו אלהים אחרים.

² ראה דברינו [זדונות שגגות וזכויות](#) ביום הכיפורים.

³ מי לא קשר כתרים לראשה של התשובה? ראה עוד גמרא ראש השנה יז ע"ב: "אמר רבי יוחנן: גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם". ובירושלמי פאה א א: "אין כל דבר עומד בפני בעלי תשובה". ובשמות רבה יט ד (על גרים ועל בעלי תשובה): "והשערים נפתחים בכל שעה וכל מי שהוא מבקש ליכנס - יכנס". ובמדרש תהלים (בובר) מזמור צ: "תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. אמר ר' אבהו בר זעירא: גדולה תשובה שקדמה לבריאת העולם". וזה אולי העיקר. התשובה היא אחד מאותם דברים שנבראו קודם שנברא העולם (בראשית רבה א ד, פסחים נד ע"א) - אין לעולם תקנה ללא מוטיב התשובה. וכבר הרחבנו במוטיב התשובה בכמה דפים שכתבנו [לפרשת שובה](#) ולא נאריך שוב כאן.

⁴ ובפסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא מד - שובה ישראל: "שובה ישראל עד ה' אלהיך, דרש רבינו הקדוש: גדול כוחה של תשובה, שכיון שאדם מהרהר בלבו לעשות תשובה מיד היא עולה, לא עד עשרה מילים ולא עשרים ולא עד מאה, אלא עד מהלך חמש מאות שנים". מהלך חמש מאות שנה הוא כינוי של חז"ל להגעה אל כיסא הכבוד. ראה שם גם: "ר' יודה נשייה בשם ר' יודה בר' סימון: במנהגו שבעולם אדם יורה חץ, כמה תהלך, בית כור אי בית כורים. גדול כוחה של תשובה שמגעת עד כסא הכבוד". ובגמרא פסחים קיט ע"א: "ידו של הקב"ה פרוסה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה". שתי הפסיקתאות: דרב כהנא ורבתי, מקדישות פסיקאות מיוחדות לנושא התשובה, שבחה וכוחה הרב. ראה גם דברינו [דרשו ה' בהימצאו](#) והדיון על אפשרות של שתי שבתות תשובה, כמו השנה בה יש שתי שבתות בין ראש השנה לסוכות.

⁵ פסוק הוא בישיעו סד ג: "ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו". הסיפא של הפסוק נדרש במקומות רבים על העולם הבא או ימות המשיח (סנהדרין צט א, עבודה זרה סה א ועוד).

⁶ גם זה פסוק בישיעו נז יט: "בורא גיב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו". ראה פסוק זה במשנה המסיימת את מסכת עדויות (פרק ח משנה ז): "אמר רבי יהושע: מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו: הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרוב. אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרוב המרוחקין בזרוע".

⁷ גם זה מהמדרשים הבולטים במעלת התשובה. ראה מוטיב זה להלכה בגמרא קידושין מט ע"ב על אדם שמקדש אשה "על מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור - מקודשת, שמא הרהר תשובה בדעתו". (חזרנו להרהר תשובה לעיל בפסיקתא רבתי הערה 4). תאמר שזה קידושין לחומרא על מנת שלא יוכל להיפטר בלא גט; מה גם שיש שם גם צד שני של מי שמקדש "על מנת שאני רשע, אפילו צדיק גמור - מקודשת, שמא הרהר דבר עבודת כוכבים בדעתו". אך דא עקא, צדיק גמור שמהרהר על עבודת כוכבים ומאבד את צדיקותו - להרוס זה קל. אבל רשע שברגע מסוים חשב לעשות תשובה ועדיין לא עשה שום דבר, הריהו כצדיק? האמנם? כך או כך, אם נחזור לגמרא במסכת ברכות לעיל, יש מחלוקת בעניין. ר' אבהו, רב של קיסריה העיר הקוסמופוליטית סבור שבעלי תשובה גדולים מצדיקים גמורים. אבל יש מי שחולק בדבר; יש דעה נגדית שבעלי תשובה אינם במדרגה של צדיקים גמורים.

דברים פרק ל פסוקים א-ו

וְהָיָה כִּי יָבִיאוּ עֲלֵיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וְהִשְׁבַּתְתָּ אֶל לְבַבְךָ בְּכָל הַיּוֹמִים אֲשֶׁר הִדִּיחָה ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם וּבְנִיךָ בְּכָל לְבַבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ: וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וּקְבַצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְיָצָה ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בַּקָּצָה הַשְּׂמִימִים מִשָּׁם יִקְבָּצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחָךְ: וְהִבְיָאָה ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וּרְשָׁתָהּ וְהִיטִבְךָ וְהִרְבֶּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ: וְכֹל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבַבְךָ וְאֶת לִבְבְּךָ לְאֵהָבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבַבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ:⁸

רמב"ם הלכות תשובה פרק ב הלכה ד

מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה צדקה כפי כוחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו, כלומר: אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים. ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עון מפני שגורמת לו להיכנע ולהיות עניו ושפל רוח.⁹

משנה מסכת יומא פרק ח משנה ט

האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה. אחטא ויום הכפורים מכפר, אין יום הכפורים מכפר. עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה חברו. את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה: "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (ויקרא טז) - עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר. עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו. אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל, לפני מי אתם מיטהרין, מי מטהר אתכם? אביכם שבשמים שנאמר (יחזקאל ל"ו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ואומר (ירמיה י"ז) מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל.¹⁰

מסכת עבודה זרה דף יז עמוד א

אמרו עליו על ר' אלעזר בן דורדיא, שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה. פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים והיתה נוטלת כיס דינרין בשכרה, נטל כיס דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות. בשעת הרגל דבר

⁸ אלה פסוקי התשובה הידועים בפרשת נצבים שלא בכדי נקבעה בלוח השנה לעולם לפני ראש השנה ותחילת עשרת ימי תשובה. מדרשים ומפרשים רבים מוצאים כאן את יסודות התשובה, בפרט בפסוק: "ושבת עד ה' אלוהיך", שהתשובה מגעת עד כיסא הכבוד (יומא ועוד לעיל). ראה למשל פירוש ספורנו על הפסוק: "תהא תשובתך כדי לעשות רצון קונך בלבד". אבל מפשט הפסוקים ומהקשר לתוכחות שבאות לפני פסוקים אלה, ברור שהדגש כאן הוא לא על תשובת היחיד, אלא על תשובת העם כולו. על תשובה שהיא גם שיבה לארץ, תשובה לאומית ולא כפרת היחיד. והדברים ברורים בעיקר בהקשר של קיבוץ הגלויות שנזכר כאן כפי שהרחבנו בדברינו **קיבוץ הנדחים** בפרשת ניצבים. ראה גם פירוש רש"י כאן על השכינה שגלתה עם ישראל ועתידה לחזור. נראה שהתשובה במשמעות היחיד וחרטה על עבירות, כפי שאנו דנים בדף זה, היא חידוש של הנביאים ובראשם יחזקאל. ראה שם פרק ג פסוקים יח-כא, ובעיקר פרק יח: "והרשע כי ישוב מכל חטאתו חטאתיו אשר עשה ושמר את כל חקותי ועשה משפט וצדקה חיה חיה לא מות: כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בצדקתו אשר עשה חיה: החפץ אהפך מות רשע נאם אדני ה' הלא בשבו מדרגתו וחייה". וההפך בצדק שסרח. עד שהעם אומר ליחזקאל: "לא יתכן דרך אדני" והוא עונה להם: "שמעו נא בית ישראל הדרגתי לא יתכן הלא דרגתם לא יתקנו". משהו מעורר את השאלה: האמנם יכולה תשובה ככה למחוק את העבר?

⁹ תיאור זה של החוזר בתשובה יכול להתחבר עם דמויות שנצפות לפעמים (במציאות או בדמיון) של חוזרים בתשובה שצועקים ומתפללים בבכי ובקול גדול, אבל מדברי הרמב"ם במלואם שם, עולה תמונה שונה בתכלית. ראשית, תשובה גמורה היא רק של מי "שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכישלון כח". מה שכינו חסידי אשכנז 'תשובת המשקל'. ואיך אדם יכול להימצא שוב באותה סיטואציה בדיוק? "אי אפשר לטבול פעמיים באותו הנהר", אמר הפילוסוף היווני **הרקליטוס**. שנית, לתשובה יש שלבים מאד ברורים: עזיבת החטא, וידוי, קבלה לעתיד וכו', כאמרו: "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם". ומי יכול להעיד את יודע תעלומות שיעיד עליו שלא ישוב לחטא זה לעולם? ועוד, ראה בפרק א הלכה ד שם (על בסיס הגמרא ביומא פו ע"א) שיש עבירות שתשובה אינה מועילה לגביהן. גם לא תשובה בצירוף יום הכיפורים ואפילו בצירוף ייסורים! בקיצור, יש 'הלכות תשובה' ולא כל העושה תשובה בהכרח עומד באמות המידה שחז"ל והרמב"ם מציבים בפניו.

¹⁰ משנה זו חותמת את מסכת יומא ולפיכך לא קצרנו בה והבאנו אותה במלואה. יש כאן הבחנה החשובה של תשובה בין אדם למקום ובין אדם לחברו, שם לא יועילו בכיות ותחנונים לפני השם (ראה דברינו **בין אדם לחברו ובין אדם למקום** ביום הכיפורים). אבל עיקר עניינינו במשנה זו הם המיילים הפותחות: "האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה. אחטא ויום הכפורים מכפר, אין יום הכפורים מכפר". לכאורה, לפנינו עקרון מוסרי פשוט, בדומה לכלל: "טובל ושרץ בידו" שנאמר על מי שמודה בעבירה אבל לא חוזר בה (תענית טז ע"א). הכוונה כאן היא כמובן למי שמראש מתכוון לשוב ולחטוא ועושה מהתשובה חוכא ואיטלולא. אבל המחזור של סבבים של חטא-תשובה ושוב חטא ושוב תשובה, קיים בחיינו. מה גם שיש יום קבוע בשנה לצורך זה. האם אין אנו מתוודים ומתפללים בכל יום כיפור באותן מילים של שנה שעברה? ויודעים שככה נעשה גם בשנה הבאה? וכיצד יכול אדם להבטיח ששוב לא ישנה? ואם אכן חטא ועשה תשובה, ואח"כ במרוצת החיים שוב מעד וחטא, לא יוכל לשוב עוד? האם בהתנגדות ל"אחטא ואשוב" אין ניסיון להילחם בדבר שהוא בטבע האדם? וכבר אמרו החסידים שיש לפסק משנה זו כך: "האומר אחטא, ואשוב אחטא, ואשוב אין - מספיקין בידו לעשות תשובה!"

הפִיחָה, אמרה: כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה, כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה. הלך וישב בין שני הרים וגבעות, אמר: הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו... אמר: שמים וארץ בקשו עלי רחמים, אמרו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו...¹¹ אמר: אין הדבר תלוי אלא בי, הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה: ר' אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא... בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בכמה שנים, ויש קונה עולמו בשעה אחת. ואמר רבי: לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן, אלא שקורין אותן רבי.¹²

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ב הלכה א

אמר רבן שמעון בן לקיש: תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה. מה עשו? רבי חונה בשם ר"ש בן חלפותא: העמידו עגלים מבפנים ואימותיהם מבחוץ, סייחים מבפנים ואימותיהם מבחוץ. והיו אלה גועים מכאן ואלה גועים מכאן. אמרו: אם אין אתה מרחם עלינו, אין אנו מרחמים עליהם. זהו שכתוב: "מה נאנחה בהמה נבוכו עדיך בקר וגוי" [יואל א יח]. א"ר אחא: בערביא עושים כך.¹³

"ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה" [יונה ג ח] - מהו "בחזקה" אמר ר' שמעון בן חלפותא: חציפא נצח לכשירא,¹⁴ ... "וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם" [יונה ג ח] - א"ר יוחנן: מה שהיה בכף ידיהם החזירו, מה שהיה בשידה תיבה ומגדל לא החזירו.¹⁵

מסכת בבא קמא דף צד עמוד ב

תנו רבנן: הגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו - אין מקבלין מהן, והמקבל מהן - אין רוח חכמים נוחה הימנו... דתניא: מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה, א"ל אשתו: ריקה, אם אתה עושה תשובה, אפילו אבנט אינו שלך! ונמנע ולא עשה תשובה; באותה שעה אמרו: הגזלנין ומלוי רביות שהחזירו - אין מקבלין מהם, והמקבל מהם - אין רוח חכמים נוחה הימנו.¹⁶

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסקא כד - שובה

תשובתו של מנשה קיבלתי ותשובתכם איני מקבל! שניגזרה עליו גזירה קשה...¹⁷ וכיון שראה צרתו צרה לא הניח עבודה זרה בעולם שלא להזכירה: צלמא פלן אתא שיזביה,¹⁸ וכיון שלא הועיל כלום אמר: זכור אני שהיה

¹¹ וכך גם עם החמה והלבנה, כוכבים ומזלות ועוד, כל הטבע מתכחש לבן דורדיא ואומר: "עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו".
¹² האם בכיו של רבי הוא בכי של התפעלות מכוחה של התשובה או שמא בכי על חוסר צדק והגיון בכך שאדם שכל ימיו היו בעבירה קנה את עולמו במעשה אחד של בכי! (השווה עם הסיפור על הקלצטונירי שהחיש את מותו של ר' חנינא בן תרדיון וזכה לעולם הבא, עבודה זרה יח ע"א). ואפילו אם נאמר שהבכי מכיל את דרישות הרמב"ם לעיל של חרטה, ויודוי וקבלה לעתיד, ואפילו אם נאמר שיש כאן תשובת המשקל (שפרש מהזונה), האמנם ניתן ברגע אחד של בכי לקנות את המבחן היום-יומי שאנשים צדיקים יותר וצדיקים פחות עומדים בו לאורך זמן? ראה סיפור דומה, בבראשית רבה סה כב, על יקים איש צרורות המתייוון, בן אחותו של יוסי בן יועזר, שכשראה את דודו יוצא להיצלב לגלג עליו בהתחלה, אבל בהמשך נכנסו בו דברי התוכחה של דודו "כארס של עכנא" וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין, עד שיוסי בין יועזר מעיד עליו: "בשעה קלה קדמני זה לגן עדן". לעומתם, ראה הסיפור על אלישע בן אבויה שנגעלו בפניו שערי תשובה, מסכת חגיגה טו ע"א: "כבר שמעתי מאחורי הפרגוד: שובו בני שובבים - חוץ מאחר". לא תמיד הים פתוח. ואם פתוח, הרי הוא לפעמים סוער ומסוכן להיכנס בו. זה אלישע בן אבויה "שידע כוחי ומרד בי".

¹³ הפרדת האימהות הבהמות מילדיהם היא אכזריות וצער בעלי חיים ולפיכך תשובה של רמאות והולכת שולל. על בסיס עבירה זו ניתן לעשות תשובה? מה לכם ולבהמות? עשו תשובה בעצמכם!

¹⁴ החצוף, מי שמעיז פנים, מנצח את הכשר, את הישר. ובמקבילה בבבלי תענית טז ע"א: "ויקראו אל אלהים בחזקה, מאי אמור? אמרו לפניו: ריבונו של עולם! עלוב ושאינו עלוב, צדיק ורשע - מי נדחה מפני מי?". הצדיק (כולל צדיקו של עולם) מוותר לרשע.

¹⁵ כבר הרחבנו לדון בתשובתם של אנשי נינוה בדף מיוחד ביום הכיפורים. כאן נסתפק בכך שתשובתם הייתה תשובה של רמאות, תשובה של חוצפה כלפי שמיא, תשובה של אכזריות כלפי בעלי החיים שלא חטאו; ובכל זאת התקבלה. מדוע? משום שלצדיק (הקב"ה) אין כביכול ברירה אלא לסלוח לרשע? משום שהנעלב או העלוב (הצנוע) תמיד ייאלץ בסופו של דבר לקבל את תשובתו של המעליב, של העולב? ואת סיפור זה של אנשי נינוה אנחנו קוראים במנחה, לקראת שיא / סוף צום יום הכיפורים! מה המסר בכך? שגם תשובה קלה תתקבל? האם מזה חשש הנביא יונה, מתשובה של רמיות, מתשובה שבה מי ששב כופה את עצמו על הצדיק, על החברה האנושית, על הקב"ה כביכול?

¹⁶ זה הנושא של תקנת השבים שחז"ל התקינו שלא רק שאדם שגזל קורה ושיקע בביתו אינו צריך להרוס את הבית ולהשיב את הגזילה רק יתן את דמי הקורה (תקנת המריש, בבא קמא סו ע"ב, צה ע"א), אלא גם לא לקבל החזר בכלל מגזלנים ומלווי בריבית כדי "לא לנעול את הדלת בפני השבים". ראה רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק א הלכה יג: "אם לא היתה הגזלה קיימת ורצה הגזלן לעשות תשובה ובא מאליו והחזיר דמי הגזלה, תקנת חכמים היא שאין מקבלין ממנו אלא עוזרין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים. וכל המקבל ממנו דמי הגזלה אין רוח חכמים נוחה הימנו". להלכה, נחלקו ראשונים אם תקנת חכמים זו נוהגת לדורות ואימתי נוהגת ואיך נוהגת. לעניינינו, תשובה היא גם פשרה. פשרה עם דין תורה שמצווה להשיב את הגזילה. ראה בדומה, בגמרא שבת קד ע"א: "מקבלין קרבנות מפושיעי ישראל כדי שיחזרו בתשובה". תשובה היא פשרה עם מציאות החיים.

¹⁷ שנלכד ע"י מלך אשור והושם בכור אש, ראה שם בקטע שדלגנו.

¹⁸ צלם פלוני, בוא והצילני.

אבא מקרי אותי את הפסוק הזה: "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד י"י אלהיך ושמעת בקולו, כי אל רחום י"י אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך" (דברים ד ל לא), הרי אני קורא אותו. אם יענה אותי, הרי יפה. ואם לאו, הא כל אפיא שוין.¹⁹ והיו מלאכי השרת מסתמין את החלונות של רקיע שלא תעלה תפילתו של מנשה לפני הקב"ה, והיו אומרים לפני הקב"ה: ריבון העולמים, אדם שהעמיד צלם בהיכל יש לו תשובה?, אמ' להם הקב"ה: אם איני מקבלו בתשובה הרי אני נועל את הדלת בפני כל בעלי תשובה. מה עשה לו הקב"ה? חתר לו כמין חתירה מתחת כסא כבוד שלו ושמע את תחינתו ... באותה שעה אמר מנשה: אית דין ואית דיין (יש דין ויש דיין). ותשובתכם איני מקבל!²⁰

מדרש תהלים (בובר) מזמור יז ד"ה [ה] דבר אחר

ומנין שהקב"ה לוקח שוחד? שנאמר: "ושוחד מחיק רשע יקח" (משלי יז כג).²¹ ומה השוחד שנוטל מן הרשעים בעולם הזה? תשובה ותפילה וצדקה. לפיכך כתיב: "מלפניך משפטי יצא" (תהלים יז ב). אמר הקב"ה: בניי, עד ששערי תפילה פתוחין עשו תשובה, שאני לוקח שוחד בעולם הזה. אבל משאני יושב בדין לעתיד לבוא, איני לוקח שוחד, שנאמר: "לא ישא פני כל כופר ולא יאבה כי תרבה שוחד" (משלי ו לה). לפיכך אמר דוד: "תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך" (תהלים טז יא) - אלו עשרת ימי תשובה שבין ראש השנה ליום הכיפורים.²²

תוספתא מסכת סוכה (ליברמן) פרק ד הלכה ב

חסידיים ואנשי מעשה היו מרקדין לפנייהם באבוקות ואומרים לפנייהם דברי תושבחות. מה היו אומריין? "אשרי מי שלא חטא וכל מי שחטא ימחלי". ויש מהן אומרים: "אשרי ילדוטי שלא ביישה את זקנותי" - אילו אנשי מעשה. ויש מהן שהיו אומרים: "אשריך זקנתי שתכפרי על ילדותי" - אילו בעלי תשובה.²³

שבת שלום

שנה טובה וגמר חתימה טובה²⁴

מחלקי המים

¹⁹ מנשה 'מאיים' כביכול על הקב"ה, אחרי שניסה את כל העבודה הזרה שהכיר ולא ענו לו, ואומר: אם אתה לא תענה לי אני אומר: כולם אותו הדבר.

²⁰ ראה שם סדרה של 'בעלי תשובה' מפוקקים. קין, שלא הייתה תשובתו כנה ויצא מהדין עם הקב"ה אחרי רצח הבל אחיו "כמפשייל דברים לאחוריו וכגונב דעת העליונה", או בנוסח אחר: "יצא כמפייס וכמרמה בבוראו". והוא פוגש את אדם הראשון ששואל אותו: מה נעשה בדיןך? והלה עונה לו: "עשיתי תשובה ופישרתי". הגעתי לפשרה עם ריבונו של עולם. אחאב, אחרי רצח נבות, אחרי הצעקה הגדולה כנגדו: "הרצחת וגם ירשתי" (מלכים א כא, שוב חטא בין אדם לחברו כקין!), קורע את בגדיו, לובש שק וצם, אך עפ"י מדרש פסיקתא לעיל, כל הצום הזה היה איחור של ארוחת הבוקר שלו בשלוש שעות "אם היה רגיל לאכול בשלוש שעות אוכל בשש ואם היה רגיל לאכול בשש אוכל בתשע". והקב"ה מפנה את תשומת לבו של אליהו, שמן הסתם לא התרשם במיוחד מהתשובה הזו, ואומר לו: "ויהי דבר י"י אל אליהו התשבי לאמר, הראיתה כי נכנע אחאב מלפניי?". עוד שם, תשובת אנשי נינוה שכבר ראינו שהייתה לא כנה, תשובת יכניה, אנשי ענתות, ירבעם ועוד, שעל כולם מסיים המדרש: "ותשובתכם איני מקבל?". מה בא מדרש זה לומר לשומע? תעשה תשובה גם אם אין כוונתך מושלמת? אינך גרוע מקין, אחאב ומנשה?

²¹ ראה גם הפסוק במשלי כא יד: "מתן בסתר יכפה אף ושתד בחק חמה עזה". ראה רש"י על הפסוק שם: "מתן בסתר - צדקה: ושוחד בחיק - אף זו צדקה יכפה אף, חמה עזה".

²² נכונות הקב"ה לסלוח ולקבל את תשובתנו, תפילותינו וצדקותינו הוא מעין שוחד! יש נותן ויש מקבל! כנגד הרעיון שמציאות העולם מחייבת אפשרות של תיקון והתשובה נבראה עוד קודם לבריאת העולם, עומד רעיון נגדי של לקיחת אחריות על מעשיך. מעין המחלוקת בין משה ואהרון אם "יקוב הדין את ההר" או שיש מקום לפשרה (סנהדרין דף ז). וראינו לעיל שבתשובה יש מרכיב של פשרה. ראה בהקשר זה גם העימות, שמופיע במדרשים רבים, כולל ביקורת המינים, בין הפסוק בברכת כהנים: "ישא ה' פניו אליך" (במדבר ו כו), ובין הפסוק בפרשת עקב: "כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד" (דברים י ז), שיש לו מספר תשובות במדרשים, מתי הקב"ה נושא פנים ומתי לא. ראה ראש השנה יז ע"ב, ספרי במדבר פיסקא מב, במדבר רבה יא ז, גמרא נדה ע"ב ועוד, שעיקרם תשובתם היא: "כאן - קודם גזר דין, כאן - לאחר גזר דין". אבל הרעיון שעצם תהליך התשובה הוא שוחד שהאדם נותן לבורא והלה מקבל אותו, מקורו כך נראה במדרש תהלים זה. שים לב שהוא מייחס את מוטיב השוחד לכל השלושה גם יחד: תשובה, תפילה וצדקה הם שוחד, וקבלתם היא לפנים משורת הדין. ראה דברינו [תשובה תפילה וצדקה](#) ביום הכיפורים. ולגבי צדקה בנפרד ראה גם בבא בתרא ט ע"א.

²³ השווה עם המשנה במסכת סוכה ה ד וראה דברינו [שמחת בית השואבה](#) בסוכות. אנשי מעשה (צדיקים) מול בעלי תשובה. ילדות שאינה מביישת את הזקנה, מול זקנה שמכפרת על משובות הילדות והבחורות. כך או כך, שנזכה לחג הסוכות הבא עלינו לטובה ונרקוד ונשמח עם כולם: צדיקים ובעלי תשובה, רחוקים שנעשו קרובים וקרובים שהתרחקו וכעת שוב קרובים.

²⁴ חותני, יוסף יהודה ריינר זצ"ל הקפיד לברך את מכריו, משפחתו וכל יהודי שנקרה בדרכו בברכת גמר חתימה טובה, מיד לאחר תפילת יום ראשון של ראש השנה. זאת, עפ"י דרשת שלושה הספרים הנפתחים בראש השנה: "אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים - תלוין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים" (ראש השנה טז ע"ב). לעצמנו אנו אומרים "נכתב" ו"כתבנו" עד הרגע האחרון, רק בתפילת נעילה אנו אומרים "נחתם" ו"חתמנו", שכן אנו מחזיקים עצמנו כבינוניים שהם תלויים ועומדים עד הרגע האחרון. אבל שאר כל האדם, מוחזקים בעינינו כצדיקים גמורים שכבר נכתבו ונחתמו לחיים טובים ביום הראשון של ראש השנה וכל שנותר לאחל להם הוא "גמר חתימה טובה". לא "חתימה טובה", אלא "גמר חתימה טובה"!